

Filmen som ingen ville se: Peter Lorres *Der Verlorene*

Filmarkivet i Helsingfors visade under våren en serie filmer med Peter Lorre, född i Ungern 1903 som László Loewenstein men ganska snart firad i Weimarrepubliken som tysk skådespelare. Lorres filmgenombrott var *M – eine Stadt sucht einen Mörder/Mörder unter uns* (1931). Storyn i Fritz Langs film var baserad på en faktisk barnamördare i Düsseldorf, en psykopat förutbestämd att döda andra och själv lida. Figuren M är lik fabelns skorpion, dömd att stinga sköldpaddan som bär honom över floden: det var så Gud skop honom.

Som jude förstod Lorre att någon dag före riksdagsbranden i Berlin gå i landsflykt. Han for till USA. Inför avskedet lär han ha förklarat sig i ett telegram till Goebbels: ”Tyskland kan inte rymma två mördare sådana som Hitler och jag.” Med sig själv som mördare avsåg han förstas sin roll i *M*. Tiden i USA gav Lorre ikoniska roller. Det handlar framför allt om hans mimik, den har fastnat i filmhistorien som poser fastnar i bärnsten. Vi minns den från Hitchcocks första version av *The Man Who Knew Too Much*, från *The Maltese Falcon*, från *Casablanca*.

En av hans tidiga beundrare var Bertolt Brecht. De två hade gjort teater tillsammans, senare hade de under kriget samtidigt och tillsammans lärt sig dyra

läxor om Hollywoods marknadskrafter. Efter krig och exil besvor Brecht Lorre att göra teater med honom i Tyskland. Utan dig går det inte, lät han förstå. Brecht hade tusen planer för honom, bland annat en bearbetning av den ryska klassikern ”Kappan”, en novell som jag vill tro att Nikolai Gogol i andanom skrev just för Lorre. Något samarbete blev inte av. Lorre återvände, floppade stort och vände åter, till alltmer meningslösa amerikanska filmroller.

Floppen hette *Der Verlorene* (1951), Lorres enda regiarbete. Han spelade huvudrollen – titelrollen – och hade en hand i manuset. Det blev en film ingen ville se. Det slagna Tyskland försökte knega sig genom efterkrigsåren med filmer om *Heimat* och *süsse Mädel*. Och så återkommer en socialist ur exilen och antyder att mördarna fortfarande finns i vår krets.

Lorre spelar än en gång sin psykopatroll, den som han sedan *M* byggt ut till publikens förtjusta rysningar. I *Der Verlorene* får han, som den allmänt aktade doktor Neumeister, begå sitt första mord utan påföljder. Nazismen behöver hans medicinska kunnande och Gestapo städar undan liket. Sedan får han smak för hanteringen.

Detta är det då som rullas upp i filmens återblick, där vi möter honom som läkare, i en flyktingbarack invid Hamburg. Kriget är slut. På den modd som blev efterkrigsfilmens gängse vägunderlag rör sig på skrangliga hjul allt som ännu kan rulla, återtåget är ändlöst. Vi ser doktorn vaccinera – hantera – ett an-

>>>

tal *displaced persons*, med den lorreskt gåtfulla distans som anger absolut makt men också brist på såväl illvilja som intresse. Historien hinner ifatt honom då en doktor Nowak från Katowice erbjuder honom som assistent. De två läkarna delar minnet av hemligheten om Gestapos städjobb. Efter igenkännandet går doktor Neumeister, i sin tidigare existens känd som doktor Rothe, långsamt ur bild, går säckande tungt, på hans ryggtavla finns hela hans förgångna målat. Till sist söker och finner han sig en *Endlösung* under ett framrusande tåg.

Där det mesta av den tyska filmens utdragna efterkrigstid bestod av bildsatt eskapism är *Der Verlorene* bildbesatt. Den är det i samma tröstlösa svärta som Siegfried Kracauer så väl förstod innebörden av när han analyserade weimartida film i *From Caligari to Hitler* (1947). Det tolvåriga tusenårsriket är inte riktigt slut än. Dess medicinmän hette annorlunda då det begav sig men de är kvar i branschen, kastande långa och mörka skuggor.

Men bilden bygger inte längre på expressionis-

tiskt förvriden scenografi. Uttrycket finns nu i kroppen, exempelvis Lorres ryggtavla, och framför allt i hans ansikte, ett av filmhistoriens mest expressiva exponat. Där finns de tunga ögonlocken, nedhängda över två ögonglober som synes beteckna människans sorg. Nedanför dem skönjs ett mycket litet men ganska orubbligt leende. Det kan ha fötts ur en insikt om livet men lika väl kan det avse alltings ohjälplighet, och har kanske bara råkat stelna i ett fördelaktigt läge.

Så sker i Lorres många psykopatroller. Han är en Pajazzo, leendet är där men hjärtat är borta. Giporna har låst sig uppåtriktade, som hos Batmans Joker. Mellan dem pressas repliker fram, mjuka och försagda och på allt sätt omordiska. Ändå går det som det går.

CLAS ZILLIACUS

Att strömma och/eller ladda ner:

Der Verlorene: <https://archive.org/details/der-verlorene-1951>

M – eine Stadt sucht einen Mörder: <https://archive.org/details/details/fritz-langs-m-1931-restored-movie-720p-hd>

Doktor Neumeister ser doktor Rothe, ansikte mot ansikte: självreflexion gör dystert.